

Robert Suski

Uniwersytet w Białymstoku

robert_suski@o2.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-5227-2743>

Trebonian Gallus i emisje z legendą ADVENTVS AVG Dlaczego cesarz nie udał się na wschód?

Abstrakt: W mennicy w Antiochii za panowania Treboniana Gallusa emitowano monety z legendą ADVENTVS AVG. Zapowiadało to przybycie cesarza na wschód. Rzeczywiście zbliżała się wojna z Persją, a na wschód wysyłano siły zbrojne. Mimo to cesarz nie przybył do Syrii. Przedmiotem artykułu są powody, jakie skłoniły go do rezygnacji z udania się na wschód.

Słowa kluczowe: Trebonian Gallus, Persja, Goci, zaraza św. Cypriana

Ledwie dwuletnie panowanie Treboniana Gallusa należy do jednych z najsłabiej znanych w historii państwa rzymskiego. Jest to oczywiście kwestia źródeł (a raczej ich braku) i stanu ich zachowania. Za panowania tego cesarza wyemitowano w mennicy w Antiochii serię monet, na których zapowiadano przybycie władcy (a ściślej władców, gdyż chodziło o cesarza i jego syna) na wschód¹. Taka legenda pojawiła się wyłącznie na monetach wybitych w tej jednej mennicy (zob. tabela 1)².

---

¹ O emisjach z hasłem ADVENTVS zob. Ch. Klose, *A Farewell to Methods? Imperial 'adventus-scenes' and Interpretations of Roman Historical Reliefs*, w: *Fresh Perspectives on Graeco-Roman Visual Culture. Proceedings of an International Conference at Humboldt-Universität, Berlin, 2nd–3rd September 2013*, eds. Ch. Klose, L.C. Bossert, W. Leveritt, Berlin 2015, s. 99–116. O adventusie cesarzy do czasów Konstantyna Wielkiego zob. S. MacCormack, *Art and Ceremony in Late Antiquity*, Berkeley—Los Angeles—London 1981, s. 17–33; H. Halfmann, *Itinera principum Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Stuttgart 1986, s. 143–148.

² H. Mattingly, *The Reigns of Trebonianus Gallus and Volusianus*, „The Numismatic Chronicle” 1946, vol. 6, s. 43.

Tabela 1

Emisje Treboniana Gallusa zapowiadające jego przybycie na wschód

Numer emisji	Nominał	Awers	Rewers
RIC, 4, 3, <i>Trebonianus Gallus</i> , nr 14	aureus	IMP. CAE C. VIB. TREB. GALLVS AVG	ADVENTVS AVG — cesarz na koniu, zwrócony w lewo, podnosi prawą rękę, trzyma szeptr w lewej
RIC, 4, 3, <i>Trebonianus Gallus</i> , nr 79	ant.	IMP. C. C. VIB. TREB. GALLVS P. F. AVG	ADVENTVS AVG — cesarz na koniu, zwrócony w lewo, podnosi prawą rękę, trzyma szeptr w lewej
RIC, 4, 3, <i>Trebonianus Gallus</i> , nr 128	as	CONCORDIA AVGVSTORVM	ADVENTVS AVG — cesarze na koniach, zwrócony w lewo, poprzedzeni przez Wiktorię i żołnierza z tarczą, w tle żoł- nierz, <i>vexillum</i> i sztandar
RIC, 4, 3, <i>Trebonianus Gallus</i> , nr 214	ant.	IMP C.C. VIB. VOLVSIANVS AVG	ADVENTVS AVG — cesarz na koniu, zwrócony w lewo, podnosi prawą rękę, trzyma szeptr w lewej
RIC, 4, 3, <i>Trebonianus Gallus</i> , nr 224a	ant.	IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG	ADVENTVS AVG — cesarz na koniu, zwrócony w lewo, podnosi prawą rękę, trzyma szeptr w lewej
RIC, 4, 3, <i>Trebonianus Gallus</i> , nr 224b	ant.	IM C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG	ADVENTVS AVG — cesarz na koniu, zwrócony w lewo, podnosi prawą rękę, trzyma szeptr w lewej
RIC, 4, 3, <i>Trebonianus Gallus</i> , nr 224c	ant.	IM C V AF GAL VEND VOLVSIANO	ADVENTVS AVG — cesarz na koniu, zwrócony w lewo, podnosi prawą rękę, trzyma szeptr w lewej

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Roman Imperial Coinage*.

Sens tych emisji nie jest do końca oczywisty. Najprawdopodobniej zapowiadały one przybycie władców na wschód. Być może Trebonian Gallus (mogło to też dotyczyć jego syna Woluzjana) osobiście zamierzał udać się na wojnę z Persją³.

Interesujące mnie emisje nie są dokładnie datowane. Sygnowane są imionami Treboniana Gallusa i jego syna Woluzjana, przy czym obaj imperatorzy tytułowani są augustami. Brak jest takich emisji dla syna Decjusza — Hostyliana, który był współwładcą Treboniana Gallusa w pierwszych miesiącach jego rządów. Prawdopodobnie Trebonian Gallus został obwołany cesarzem w czerwcu 251 roku⁴.

³ M. Christol, *A propos de la politique extérieure de Trébonien Galle*, „Revue numismatique” 1980, t. 22, s. 72.

⁴ Inskrypcja z Rzymu z 24 czerwca 251 roku określa Decjusza i jego starszego syna jako boskich (CIL VI 3743 = 31130 = 36760), czyli w tym momencie musieli oni być już martwi.

Razem z nim cezarem ogłoszono także jego syna Woluzjana⁵. Dosyć szybko, gdyż w sierpniu 251 roku, Woluzjan został wyniesiony do godności augusta⁶. W tym samym czasie w niejasnych okolicznościach zmarł Hostylian⁷. Trebonian Gallus i jego syn sprawowali władzę do sierpnia 253 roku, kiedy to władca zginął podczas walk z siłami uzurpatora Emiliana⁸. Tak więc wzmiankowane emisje powstały między sierpniem 251 a sierpniem 253 roku.

Zob. F.S. Salisbury, H. Mattingly, *The Reign of Trajan Decius*, „The Journal of Roman Studies” 1924, vol. 14, s. 19—20; D.W. Rathbone, *The Dates of the Recognition in Egypt of the Emperors from Caracalla to Diocletianus*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1986, Bd. 62, s. 114; M. Peachin, *Roman Imperial Titulature and Chronology, AD 235—284*, Amsterdam 1990, s. 35; D. Kienast, W. Eck, M. Heil, *Römische Kaisertabelle Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt 2017, s. 200.

⁵ Aur. Vict., *Caes.* 30.1; Eutr. 9.5; Zos. 1.24.1; Zonar 12.21. Zob. M. Peachin, *Roman Imperial Titulature...*, s. 36; D. Kienast, W. Eck, M. Heil, *Römische Kaisertabelle Grundzüge...*, s. 201. Według Zosimosa Trebonian Gallus adoptował syna poprzednika, ale obawiał się, że ktoś będzie chciał wzniecić zamieszki, przypomnieć zasługi Decjusza i w efekcie przekazać władzę Hostylianowi, w rezultacie więc zgładził młodego augusta (Zos. 1.25.1—2).

⁶ D.W. Rathbone, *The Dates of the Recognition in Egypt...*, s. 114; M. Peachin, *Roman Imperial Titulature...*, s. 36; P. Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, London—New York 2001, s. 76; U. Huttner, *Von Maximinus Thrax bis Aemilianus, w: Die Zeit der Soldatenkaiser. Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n.Chr. (235—284)*, Bd. 1, Hrsg. K.-P. John, Berlin 2008, s. 213—214; D. Kienast, W. Eck, M. Heil, *Römische Kaisertabelle Grundzüge...*, s. 201.

⁷ Nie do końca jest oczywiste, kto wyniósł Hostyliana do godności augusta. Albo uczynił to ojciec młodego cesarza Decjusz (G. Sotgiu, *Treboniano Gallo Ostiliano Volusiano Emiliano (1960—1971)*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, T. 2, Bd. 2, Hrsg. H. Temporini, W. Haase, Berlin—New York 1975, s. 799; A. Kluczek, *Wybrane zagadnienia z polityki dynastycznej w Cesarstwie Rzymskim w latach 244—253*, w: *Rzym antyczny: polityka i pieniądź*, t. 2, red. A. Kunisz, Katowice 1995, s. 152), albo senat, kiedy doszły do Rzymu wiadomości o śmierci jego ojca, albo był to krok Treboniana Gallusa (H. Mattingly, E. Sydenham, C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, vol. 4, part 3, London 1949, s. 153). Wiadomo, że za rządów swojego ojca w grudniu 250 roku miał on status cezara, a nie augusta (zob. C. Préaux, *Trebonien Galle et Hostilianus*, „Aegyptus” 1953, vol. 32, s. 156). Data śmierci Hostyliana też nie jest oczywista. Wskazuje się na lipiec, sierpień (H. Mattingly, *The Reigns of Trebonianus Gallus and Volusianus...*, s. 36; J.F. Gilliam, *Trebonianus Gallus and the Decii: III et I COS*, w: *Studi in onore di Aristide Calderini e Roberto Paribeni*, vol. 1, Milano 1956, s. 307—308). Wyniesienie Woluzjana nastąpiło krótko przed śmiercią Hostyliana lub tuż po niej (U. Huttner, *Von Maximinus Thrax bis Aemilianus...*, s. 213—214; J.F. Drinkwater, *Maximinus to Diocletian and the Crisis*, w: *The Cambridge Ancient History: The Crisis of Empire, A.D. 193—337*, vol. 12, eds. A.K. Bowman, P. Garnsey, Av. Cameron, Cambridge 2005, s. 41; R.A.G. Carson, *Coins of the Roman Empire*, London and New York 1990, s. 88; H. Mattingly, E. Sydenham, C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, vol. 4, part 3..., s. 151).

⁸ D.W. Rathbone, *The Dates of the Recognition in Egypt...*, s. 114—115; M. Peachin, *Roman Imperial Titulature...*, s. 36—37; D. Kienast, W. Eck, M. Heil, *Römische Kaisertabelle Grundzüge...*, s. 200.

W autonomicznym mennictwie aleksandryjskim brak było nawiązań do przybycia cesarza na wschód. Tyle że nieznanne są miejscowe monety cesarzy emitowane w dwóch pierwszych latach ich rządów w cesarstwie⁹. Nie jest to jednak argument decydujący za stwierdzeniem, że wspomniane emisje musiały być bite przed sierpniem 252 roku (czyli przed początkiem trzeciego roku rządów Treboniana Gallusa liczonego w Egipcie). Nawiązań do przybycia imperatora na wschód nie odnajdujemy też w innych emisjach bitych w autonomicznych mennicach na wschodzie. W Azji Mniejszej (Blaundus, Hermocapelia w Lidii czy Acmonia, Aezanis, Apameia, Cadi, Eucarpeia, Eumenia, Hadrionopolis-Sebaste, Peltae w Frygii, Adana, Anazarbus, Anemurium, Augusta, Seleucia, Syedra w Cylicji) wychodziły emisje z tradycyjnymi legendami i przedstawieniami¹⁰. Nietypowa jest jedynie emisja Woluzjana z cylicyjskiej Augusty — na jej monetach przedstawiono Nike¹¹. Dlatego część badaczy postrzega tę emisję jako element przygotowań do konfliktu na wschodzie¹².

Dosyć łatwo wskazać powód, dla którego Trebonian Gallus zamierzał wyjechać na wschód. Po śmierci Gordiana III Filip Arab zawarł pokój z Persami. Do faktu tego nawiązuje inskrypcja wykuta dla Szapura I¹³; wspomina o tym również Zosimos¹⁴. Według Ewagriusza Filip Arab oddał Persom kontrolę nad Armenią¹⁵, a Zonaras sądził, że cesarz zrzekł się Armenii i Mezopotamii¹⁶. Nawet jeżeli cesarz rzeczywiście obiecał oddać kontrolę nad Mezopotamią i pozwolił zająć Persom Armenię, to ten układ ewidentnie nie został zrealizowany. Nic nie wskazuje na to, aby Rzymianie stracili władzę nad Mezopotamią; Armenię zaś Sassanidzi przejęli dopiero po śmierci tego imperatora. W przypadku Mezopotamii — dwunastym roku panowania Szapura I, czyli w 250/251 roku, Persowie zajęli Nisibis¹⁷. Armenia rzeczywiście została zdobyta przez Persów na początku lat 50. III wieku. Według

⁹ X. Lorient, *L'atelier d'Alexandrie sous Trébonien Galle: à propos du P. OXY. 3611*, „Revue numismatique” 1997, t. 152, s. 53—59.

¹⁰ L. Grozdanova, *Trebonianus Gallus and Volusianus (AD 251—253), Ruling the Empire in between the West and the East*, „Ancient West and East” 2014, vol. 13, s. 127.

¹¹ Przedstawienia obecne na emisjach z Augusty zob. G. F. Hill, *Catalogue of the Greek Coins of Lycaonia Isauria And Cilicia*, London 1900, s. CVIII—CIX. W Augustie emitowano dwie emisje w imieniu Treboniana Gallusa, na jednej przedstawiono Tyche, a na drugiej cesarza w galopującej kwadrydze. W imieniu Woluzjana na rewersie ukazano Nike w bidze.

¹² L. Grozdanova, *Trebonianus Gallus and Volusianus...*, s. 128.

¹³ SKZ, 9—10.

¹⁴ Zos. 3.32.4.

¹⁵ Evagr., *Hist. Eccl.* 5.7.

¹⁶ Zonar. 12.19.

¹⁷ K. Mosig-Walburg, *Römer und Perser vom 3. Jahrhundert bis zum Jahr 363 n. Chr.*, Gutenberg 2009, s. 42.

Zonarasa dokonano się to za panowania Treboniana Gallusa¹⁸. Najwięcej — co nie dziwi — o zajęciu Armenii pisali (wśród zachowanych źródeł) autorzy armeńscy. Według Agathangelosa dwóch Persów, którzy przybyli na dwór króla Armenii Khosrova, zamordowali go. Zostali oni zabici, a ich rodziny eksterminowane¹⁹. Śmierć władcy Armenii ucieszyła Szapura I, który dokonał inwazji na ten kraj²⁰. Na terytorium Grecji (czyli Cesarstwa Rzymskiego) schronił się syn Khosrova — Trdat (Tiridates III)²¹. Moses Khorenats'i przytoczył informacje za Agathangelosem, powołał się zresztą na tego autora²². Nie ma przy tym znaczenia, na ile tradycja armeńska jest wiarygodna. Oczywiście jest bowiem, że kraj znalazł się pod rządami Sassanidów, a rządząca dotąd dynastia Arsakidów została odsunięta od władzy²³. Szapur I wyniósł do władzy w Armenii swojego syna Hormizda I²⁴. To właśnie on wymieniony został w inskrypcji Ka'ba-ye Zartosht jako król Armenii²⁵. Niestety nie można jednoznacznie stwierdzić, kiedy Persowie przejęli kontrolę nad swoim północnym sąsiadem. Najczęściej wskazuje się, że prawdopodobnie miało to miejsce albo w 251²⁶, albo 252²⁷,

¹⁸ Zonar. 12.21.

¹⁹ Agathangelos 32—34.

²⁰ Agathangelos 35.

²¹ Agathangelos 36.

²² Moses Khorenats'i 2.74.

²³ G. Traina, *L'Armenia nell III secolo: note di lettura*, „Electrum” 2003, vol. 7, s. 131—143. Nie jest wiarygodne, aby zgodnie z armeńską tradycją król Armenii Khosrov skutecznie przez 10 lat wyprawiał się na Persję (M.-L. Chaumont, *L'Arménie entre Rome et l'Iran I. De l'avènement d'Auguste à l'avènement de Dioclétien*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, T. 2, Bd. 9: *Politische Geschichte. Provinzen und Randvölker. Mesopotamien, Armenien, Iran, Südarabien, Rom und der Ferne*, Hrsg. H. Temporini, Berlin—New York 1976, s. 161). Prawdopodobnie arystokracja Armenii opuściła rządzących Arsakidów (M.-L. Chaumont, *L'Arménie entre Rome et l'Iran I...*, s. 169). Opowieść o skrytobójczym zamordowaniu Khosrova może zawierać sporo fikcji (M.-L. Chaumont, *L'Arménie entre Rome et l'Iran I...*, s. 170—171).

²⁴ B. Dignas, E. Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, Cambridge 2007, s. 22.

²⁵ SKZ, 48.

²⁶ L. de Blois, *Odaenathus and the Roman — Persian War of 252—264 A.D.*, „Talanta” 1975, vol. 6, s. 8; D.S. Potter, *Prophecy and History in the Crisis of the Roman Empire*, Oxford 1990, s. 46; J.F. Drinkwater, *Maximinus to Diocletian...*, s. 40.

²⁷ W. Esslin, *Zu den Kriegen des Sassaniden Schapur I*, München 1949, s. 19; C. Toumanoff, *The Third-Century Armenian Arsacids. A Chronological and Genealogical Commentary*, „Revue des études arméniennes” 1969, t. 6, s. 253; E. Kettenhofen, *Die römisch-persischen Kriege des 3 Jahrhunderts n.Chr nach der Inschrift Sahpuhrs I an der Ka'be-ye Zartošt (SKZ)*, Wiesbaden 1982, s. 38; F. Millar, *The Roman Near East, 31 B.C.—A.D. 337*, Cambridge, MA 1993, s. 159; U. Hartmann, *Das Palmyrenische Teilreich*, Stuttgart 2001, s. 70; M.J. Olbrycht, *Iran starożytny*, w: *Historia Iranu*, red. A. Krasnowolska, Wrocław 2010, s. 226; R.S. Wójcikowski, *Kawaleria perska w okresie wczesnosasanidzkim. Aspekty społeczne i militarne*, t. 1, Oświęcim 2014, s. 205; R. Kosiński, *Państwo*

albo na przełomie 252/253²⁸ lub też w 253 roku²⁹. Na pewno doszło do tego, zanim Persowie rozpoczęli wojnę z cesarstwem. Armeńskie opisy podporządkowania Armenii Persom oraz teksty bizantyjskie nie sugerują rzymskiej pomocy dla podbitych. Sassanidzi przejęli kontrolę nad Armenią niedługo po klęsce Rzymian pod Abrittus i podczas panoszącej się plagi św. Cypriana. W słynnej inskrypcji Ka'ba-ye Zartosht Szapur I głosił, że cesarz skłamał i szkodził Armenii, co doprowadziło do wyprawy króla królów na cesarstwo³⁰. Trudno jednak powiedzieć, czy Rzymianie uczynili cokolwiek poza przyjęciem uciekającego armeńskiego króla.

Druga wyprawa Szapura I przeciw Rzymowi także odbyła się za panowania Treboniana Gallusa³¹. Jej datowanie jest dyskusyjne. Data zawarta w dziele *Chronographia* Malalasa jest błędna³². Zosimos opisał wojnę, zanim wspomniał uzurpację Emiliana³³, co nie pozwala dokładniej określić, kiedy doszło do walk. Zonaras z kolei wiązał początek wojny między cesarstwem a Sassanidami z ucieczką w granice cesarstwa nieletniego króla Armenii Tiridatesa III za panowania Treboniana Gallusa³⁴. Niestety niemożliwe jest ściślejsze wskazanie, kiedy doszło do wojny, gdyż nieznaną jest dokładna data przejścia Armenii przez Szapura I. Według autora syriackiej kroniki *Chronique de Séert* cesarz Walerian dostał się do perskiej niewoli w jedenastym roku panowania Szapura I, czyli w 252 roku³⁵. Data ta jest ewidentnie błędna, ale niektórzy badacze (D.S. Potter) uważali, że autor pomylił drugą i trzecią wojnę Szapura I z Rzymem³⁶. Wreszcie w syriackiej kronice *Liber caliphorum*

Sassanidów od 224 roku do końca V wieku i jego relacje z cesarstwem, w: *Świat rzymski w IV wieku*, red. P. Filipczak, R. Kosiński, Kraków 2015, s. 195.

²⁸ I. Syväanne, K. Maksymiuk, *The Military History of the Third Century Iran*, Siedlce 2018, s. 85; L. de Blois, *Image and Reality of Roman Imperial Power in the Third Century AD*, London—New York 2019, s. 70.

²⁹ L. de Blois, *Rome and Persia in the Middle of the Third Century AD (230—266)*, w: *Rome and the Worlds Beyond Its Frontiers*, eds. D. Sloop, M. Peachin, Leiden—Boston 2016, s. 40.

³⁰ SKZ, 11.

³¹ Drugą wojnę Szapura I przeciw cesarstwu odtwarza się głównie na podstawie inskrypcji czczącej króla królów Ka'ba-ye Zartosht; zob. W.B. Henning, *The Great Inscription of Šāpūr I*, „Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London” 1939, vol. 9, s. 823—849; A.T. Olmstead, *The Mid-Third Century of the Christian Era*, „Classical Philology” 1942, vol. 37, s. 398—411; M. Sprengling, *Third Century Iran, Sapor and Kartir*, Chicago 1953, s. 79—94; E. Kettenhofen, *Die römisch-persischen Kriege...*, s. 44—96.

³² Mal. 12.26, s. 296; W.E. Metcalf, *The Antioch Hoard of Antoniniani and the Eastern Coinage of Trebonianus Gallus and Volusian*, „Museum Notes” [American Numismatic Society] 1977, vol. 22, s. 88.

³³ Zos. 1.27.2.

³⁴ Zon. 12.21.

³⁵ *Chronique de Séert*, s. 220.

³⁶ D.S. Potter, *Prophecy and History...*, s. 293.

podano, że w roku 563 ery Seleucydów (czyli w 251/252 roku) Szapur I najechał na Syrię i Kapadocję³⁷. Dlatego David S. Potter datował wojnę na 251/252 rok³⁸. Nie sądzę jednak, aby ta hipoteza była prawdziwa. Data wskazana w *Chronique de Séert* jest po prostu błędna. W *Liber caliphorum* podano natomiast daty zarówno poprawne, jak i fałszywe, trudno więc budować chronologię na tym źródle. Tym bardziej, że mamy wskazówkę, która lepiej pozwala osadzić w czasie niszczycielski najazd Szapura I. Otóż w Qal'at el-Haways odnaleziono inskrypcję, której treść jest bardzo metaforyczna. Fragmentarycznie zachowany napis głosi, że ludzi spotkała zemsta (Nemesis), kiedy bohater przywołał Kronosa i odniósł zwycięstwo, a nikt nie poniósł strat, gdyż nienazwany wróg poniósł karę równą swym zbrodniom. Co istotne, inskrypcja zawiera datę 564 rok ery Seleucydów (czyli 252/253 rok)³⁹. To nie jedyna inskrypcja, w której ubiera się w kostium mitologiczny realne wydarzenia rozgrywające się w III wieku. Podobnym przykładem jest poemat napisany dla uczczenia zwycięstwa Galeriusza nad Persami (*P. Argent.*, 480)⁴⁰. Data zawarta w tej inskrypcji pozwala powiązać ją z niepowodzeniem perskim w Emesie⁴¹. A ponieważ trudno się spodziewać, aby najazd na Mezopotamię, Syrię i Cylicję trwał dłużej niż kilka miesięcy, to do wojny musiało dojść w 252 lub 253 roku.

Można założyć, że przybycie Treboniana Gallusa na wschód musiało być planowane, zanim Szapur I rozpoczął wojnę przeciw cesarstwu. O przygotowaniach Rzymian do zbliżającego się konfliktu świadczy koncentracja w Mezopotamii sił rzymskich, które zostały rozbite w bitwie pod Barballissos⁴². Ponadto wiemy o przybyciu na wschód posiłków z Italii. Świadczy o tym nagrobek Aureliusza Bassusa, signifera w Ala I Contariorum, który zmarł 21 kwietnia 252 roku w wieku 29 lat⁴³. Żołnierz ten służył w Legio II Parthica stacjonującej w Albano Laziale. Legion był przenoszony na wschód, kiedy Rzymianie przygotowywali się do ofensywnej wojny na tym terenie. Tak Legio II Parthica została przeniesiona do Apamei w latach 215—218, kiedy wojnę przeciw Partom toczył (lub miał toczyć) Karakalla, oraz stanęła po stronie Heliogabala, a w latach 231—233 służyła, kiedy Aleksander Sewer przygotowywał wyprawę przeciw Persom⁴⁴. Być może także aktywność autono-

³⁷ *Anecdota Syriaca* (wyd. Lund), s. 117.

³⁸ D.S. Potter, *Prophecy and History...*, s. 293.

³⁹ IGLS 1799.

⁴⁰ Zob. R. Suski, *Galeriusz. Cesarz, wódz i prześladowca*, Kraków 2016, s. 129—130.

⁴¹ Mal. 12.26, s. 296.

⁴² D.S. Potter, *Prophecy and History...*, s. 294.

⁴³ Tekst inskrypcji: J.-Ch. Balty, *Apamée (1986): nouvelles données sur l'armée romaine d'Orient et les raids sassanides du milieu du IIIe siècle*, „Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres” 1987, t. 131, s. 229.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 215.

micznych mennic na wschodzie w czasach Treboniana Gallusa można powiązać z szykowaniem się do wojny z królem królów⁴⁵. Tak więc rzeczywiście Trebonian Gallus planował kampanię przeciw Sassanidom. Tyle że nic nie wskazuje, aby kiedykolwiek on albo jego syn udali się na wschód. Gdyby cesarz przybył na wschód, to naturalnie stanąłby na czele sił rzymskich. Tymczasem — w przeciwieństwie do Gordiana III czy Waleriana — Trebonian Gallus ani Woluzjan nie zostali wymienieni w Ka'ba-ye Zartosht w kontekście rzymskiej klęski. Gdyby Trebonian Gallus albo jego syn znajdowali się na wschodzie podczas nieszczęsnej porażki w bitwie pod Barballissos, to zapewne Szapur I pochwaliłby się tym⁴⁶. Nic też nie wiemy o udziale cesarza w zwalczaniu sił króla królów podczas druzgocącej kampanii Szapura I po klęsce pod Barballissos. Wniosek, jaki z tego wypływa, jest prosty. Ani Treboniana Gallusa, ani Woluzjana na wschodzie nie było. Czemu tak się stało?

Można wskazać cztery hipotezy. Zgodnie z pierwszą za beczynnością Treboniana Gallusa na wschodzie stał brak stabilności jego władzy. Ta hipoteza nie jest jednak zbyt wiarygodna. Przede wszystkim nic nie wiadomo o wewnętrznych konfliktach, które zmuszały cesarza do pozostania w Italii podczas jego krótkich rządów, aż do rebelii dowódcy wojsk w Mezji Emiliana⁴⁷. Tak więc dopiero w 253 roku władza cesarza była zagrożona.

Drugą hipotezę związaną jest z napiętą sytuacją na Bałkanach i w Azji Mniejszej oraz z potencjalnymi inwazjami Gotów na terytorium państwa rzymskiego⁴⁸. Tuż przed wstąpieniem na tron Treboniana Gallusa Rzymianie doznali upokarzającej klęski w bitwie pod Abrittus, w której zginęli Decjusz i jego starszy syn Herenniusz Etruscus. Fakt, że więcej niż jedna granica była w tym samym czasie zagrożona, powodował niemożność ściągnięcia wojsk z jednej części imperium do drugiej⁴⁹. O najazdach, które spustoszyły Bałkany za panowania Treboniana Gallusa, milczała tradycja łacińska. Po opisanu klęski poniesionej przez Decjusza w źródłach nie wspomniano o atakach Gotów⁵⁰. Nic o nich nie pisali Aureliusz

⁴⁵ D.S. Potter, *Prophecy and History...*, s. 295; U. Huttner, *Von Maximinus Thrax bis Aemilianus...*, s. 214—215.

⁴⁶ SKZ, 11.

⁴⁷ Zosimos nazywał go dowódcą oddziałów w Panonii (Zos. 1.28.1). Jan z Antiochii nazywał go archontem Mezji (Io. Antioch. fr. 150, s. 598 = *Excerpta de Insidiis* 60). Pozostali autorzy określają go jako dowódcę w Paeonii (*Syn. Sath.*, s. 38), dowódcą armii w Mezji (Symeon Logotheta = Leo Grammaticus, ed. Bekker, s. 77; Zon. 12.21, s. 590).

⁴⁸ D.S. Potter, *Prophecy and History...*, s. 294—295.

⁴⁹ Zob. J. Wolski, *Rola wojen dwufrontowych w upadku cesarstwa zachodniorzymskiego, w: 1500-lecie upadku cesarstwa zachodniorzymskiego*, red. E. Konik, Wrocław 1979, s. 17.

⁵⁰ O klęsce Decjusza zob. D. Boteva, *On the Chronology of the Gothic Invasions under Philippus and Decius (AD 248—251)*, „*Archaeologia Bulgarica*” 2001, vol. 5, s. 37—44; A.R. Birley, *Decius reconsidered*, w: *Les empereurs illyriens: Actes du colloque de Strasbourg (11—13 octobre 1990)*

Wiktor, Eutropiusz, Hieronim czy Orozjusz. Wyjątkiem jest Jordanes, który korzystał jednak z dzieł Deksiptosa. Najpierw pisał o epidemii pustoszącej państwo rzymskie, a potem stwierdził, że Goci wskutek niedbalstwa władców najechali na Mezję, co doprowadziło do uzurpacji ze strony Emiliana⁵¹. Warto zwrócić uwagę, że Jordanes wyraźnie określił dwuletnie panowanie Treboniana Gallusa i jego syna jako okres pokoju. Władcy zawarli pokój z Gotami na początku swoich rządów, a jedyne, co można było zarzucić ich pryncypatowi, to zarazę⁵². Oczywiście kronikarz trochę rozmiął się z rzeczywistością, w końcu za ich rządów doszło do najazdu króla królów na wschodnie prowincje państwa rzymskiego. Jordanes jednak mocno interesował się relacjami Gotów z Rzymianami, można więc założyć, że gdyby Goci najechali na państwo rzymskie przed końcowymi miesiącami rządów Treboniana Gallusa, to wspomniałby o tym. Tyle zachowane dzieła łacińskich autorów.

Informacje o najazdach Scytów, czyli Gotów, odnajdujemy za to w źródłach bizantyjskich. Zosimos wspominał najpierw o układzie cesarza z Gotami, który godził się płacić co roku trybut. Miał pozwolić również zabrać jeńców wojennych wziętych do niewoli po zdobyciu Filippopolis, z których większość była dobrze urodzona⁵³. Następnie opowiadał, jak Goci najechali na państwo rzymskie, początkowo pustoszyli pobliskie tereny, następnie łupili ziemie aż do morza, nie pozostawili ani jednej prowincji, która nie została zniszczona⁵⁴. Podczas epidemii Goci, Boranowie, Burgundowie i Karpowie niszczyli miasta w Europie, zagarnęli wszystko, co się dało⁵⁵. Wreszcie po opanowaniu Europy Goci zaczęli siać spustoszenie w Azji Mniejszej. Wtedy to dowódca sił w Panonii Emilian zebrał możliwe siły i zaatakował

---

organisé par le Centre de Recherche sur l'Europe centrale et sud-orientale, dir. E. Frézouls, H. Jouffroy, Strasbourg 1998, s. 57—80; J. Kolendo, *Novae During the Goth Raid of AD 250/1 (Iordanes, Getica 101—103)*, w: *Novae. Legionary Fortress and Late Antique Town*, vol. 1: *A Companion to the Study of Novae*, eds. T. Derda, P. Dyczek, J. Kolendo, Warsaw 2008, s. 117—131; A. Bursche, *The Battle of Abritus, the Imperial Treasury and Aurei in Barbaricum*, „The Numismatic Chronicle” 2013, vol. 173, s. 151—170; I. Piso, *Traianus Decius und die Provinz Dakien*, w: *Panegyrikoï Logoi. Festschrift für Johannes Nollé zum 65. Geburtstag*, Hrsg. M. Nolle, Bonn 2019, s. 53—61; F. Mitthof, *Bemerkungen zu Kaiser Decius und seinem Gotenkrieg 250—251 n.Chr.*, w: *Empire in Crisis: Gothic Invasions and Roman Historiography, Beiträge einer internationalen Tagung zu den Wiener Dexipp-Fragmenten (Dexippus Vindobonensis) Wien, 3.—6. Mai 2017*, Hrsg. F. Mitthof, G. Martin, J. Grusková, Wien 2020, s. 311—336.

⁵¹ Jord. Get. 105.

⁵² Jord. Get. 106.

⁵³ Zos. 1.24.1

⁵⁴ Zos. 1.26.1.

⁵⁵ Zos. 1.27.1.

najeźdźców, z których wielu zabił. Po sukcesie został ogłoszony cesarzem⁵⁶. Symeon pisał o najeździe Scytów, którzy przekroczyli Dunaj, płądrowali cały zachód, w tym Italię, wschód z Azją i zdobyli Kyzykos i dwukrotnie Ilion⁵⁷. Takie same wiadomości odnajdujemy u Kedrenosa⁵⁸. Trochę inna tradycja zawarta jest u Zonarasa. Najpierw opowiadał o inwazji na Armenię. Potem pisał o najeździe Scytów na Italię, Macedonię, Tesalię i Grecję, następnie przeszedł do narracji dotyczącej epidemii, aby w końcu wspomnieć o niezadowoleniu Scytów, którzy przybyli po trybut określony w traktacie i otrzymali go w mniejszym wymiarze, niż to ustalono⁵⁹.

Niestety trudno ustalić chronologię wypraw Gotów przeciw Rzymianom po śmierci Decjusza. Jest mało prawdopodobne, aby dochodziło do nich rok w rok⁶⁰. Można z całą pewnością odrzucić bizantyjskie opisy wielkich gockich najazdów, które dotknęły Italię. Ewidentnie z przekazu Zosimosa przebija jego niechętny stosunek do Treboniana Gallusa. Rozdział 26 pierwszej księgi *Historia nova* wydaje się podsumowaniem wydarzeń rozgrywających się w połowie III wieku, od rządów Decjusza po panowanie Galiena, a nie opisem losów cesarstwa za czasów Treboniana Gallusa⁶¹. O ile Andreas Alföldi wierzył, że w 252 roku Goci po raz pierwszy zaatakowali Azję Mniejszą⁶², o tyle wydaje się, że Zosimos pomylił czas tego najazdu, który miał miejsce już po katastrofie, jaką było wzięcie do niewoli Waleriana⁶³. Niekiedy uważa się, że Goci po rzymskiej klęsce pod Abrittus pozostali częściowo na rzymskim terytorium i dalej je grabili⁶⁴. Tyle że do rzymskiej porażki doszło podczas wycofywania się Gotów z terenów państwa rzymskiego. Trudno przyjąć, że przeciw Gotom w Azji Mniejszej walczył namiestnik z Bałkanów (czyli Emilian). Prawdopodobnie mamy tutaj do czynienia z pomieszaniem dwóch różnych kampanii: najazdu na Azję Mniejszą i walk prowadzonych przez Emilianiana⁶⁵. Zosimos wyraźnie zazna-

⁵⁶ Zos. 1.28.1—2.

⁵⁷ Sym. 78, s. 101.

⁵⁸ Ced., s. 453.

⁵⁹ Zonar. 12.21.

⁶⁰ H. Wolfram, *Historia Gotów*, Warszawa—Gdańsk 2003, s. 66—67.

⁶¹ F. Paschoud, *Zosime, Histoire Nouvelle*, t. 1, livres 1—2, Paris 2003, s. 150.

⁶² A. Alföldi, *Studien zur Geschichte der Weltkrise des 3. Jahrhunderts nach Christus*, Darmstadt 1967, s. 322.

⁶³ M. Salamon, *The Chronology of Gothic Incursions into Asia Minor in the IIIrd Century AD*, „Eos” 1971, z. 59, s. 115.

⁶⁴ L. de Blois, *Invasions, Deportations, and Repopulation, Mobility and Migration in Thrace, Moesia Inferior, and Dacia in the Third Quarter of the Third Century AD*, w: *The Impact of Mobility and Migration in the Roman Empire, Proceedings of the Twelfth Workshop of the International Network Impact of Empire (Rome, June 17—19, 2015)*, eds. E. Lo Cascio, L.E. Tacoma, Leiden—Boston 2017, s. 47.

⁶⁵ M. Salamon, *The Chronology of Gothic Incursions into Asia Minor...*, s. 115.

czał, że pierwszy najazd Gotów na Anatolię miał miejsce za panowania Waleriana⁶⁶. Tak więc można przyjąć, że w 252 roku Goci nie stanowili zagrożenia dla państwa rzymskiego. Za to bardziej wiarygodna wydaje się informacja o odmówieniu Gotom zapłacenia okupu w pełnej wysokości przez Emilianą w 253 roku, jeszcze za życia Treboniana Gallusa, co w konsekwencji doprowadziło do zaatakowania przez nich Bałkanów⁶⁷. Trudno powiedzieć, co skłoniło Rzymian do tego kroku. W końcu musieli się liczyć z tym, że niewypłacenie całości obiecannej sumy może doprowadzić do wznowienia konfliktu z Gotami. Decyzję o tym podjęto pewnie już po bitwie pod Barbalissos i niszczycielskim złupieniu przez Persów Syrii, Mezopotamii i Cylicji. Nie mamy jednak żadnych przesłanek źródłowych, które pozwoliłyby stwierdzić, czy Rzymianie zlekceważyli Gotów, czy może mieli problemy z uzbieraniem całej potrzebnej sumy. Co do tego jesteśmy skazani jedynie na spekulacje. W każdym razie niezależnie od tego, czy Rzymianie zamierzali sprowokować Gotów do wojny, czy sądzili, że Goci zgodzą się na zmniejszenie trybutu lub też po prostu mieli problemy ze zgromadzeniem potrzebnych środków bądź doszło do korupcji — to miało to miejsce w 253 roku, już po bitwie pod Barballissos i prawdopodobnie po tym, jak wyprawa imperatora na wschód straciła sens.

Zgodnie z trzecią hipotezą Trebonian Gallus nie przybył na wschód z powodu epidemii, która znana jest jako zaraza św. Cypriana. Jej przyczyna nie jest oczywista. Ostatnio na podstawie opisu pochodzącego z dzieł biskupa Kartaginy sugeruje się, że chorobą pustoszącą państwo rzymskie była grypa albo gorączka krwotoczna⁶⁸. Najdokładniejsze opisy zarazy pochodzą z pism św. Cypriana⁶⁹, biografii św. Cypriana autorstwa Poncjusza⁷⁰ oraz z dzieła *Historia Ecclesiastica* Euzebiusza z Cezarei⁷¹. Wszystkie te świadectwa nie pozwalają jednak datować początku epidemii. Według Aureliusza Wiktora zaraza wybuchła za panowania Treboniana Gallusa, podczas niej zmarł Hostylian, a cesarz i jego syn zaskarbili sobie przychylność ludu, ponieważ ze starannością zajęli się pogrzebami najuboższych⁷².

⁶⁶ Zos. 1.31.2—3. Zob. M. Salamon, *The Chronology of Gothic Incursions into Asia Minor...*, s. 118—119. Niekiedy dosyć zachowawczo twierdzi się, że do pierwszego ataku Gotów na Azję Mniejszą doszło pomiędzy 253 a 256 rokiem (tak: M. Kulikowski, *Wojny Rzymu z Gotami od III wieku do Alaryka*, Oświęcim 2015, s. 23).

⁶⁷ H. Wolfram, *Historia Gotów...*, s. 67.

⁶⁸ K. Harper, *Pandemics and Passages to Late Antiquity Rethinking the Plague of c. 249—270 Described by Cyprian*, „Journal of Roman Archaeology” 2015, vol. 28, s. 241—248; idem, *Los Rzymu. Klimat, choroby i koniec imperium*, przeł. G. Smółka, Oświęcim 2021, s. 164—168. Artykuł i książka K. Harpera są kontrowersyjne. W tym miejscu nie dyskutuję z zawartymi w nich tezami.

⁶⁹ Cypr., *Mort.* 8.15—17.

⁷⁰ Pont., *V. Cypr.* 9.

⁷¹ Euseb., *Hist. eccl.* 7.21. Passus ten dotyczy panowania Waleriana.

⁷² Aur. Vict., *Caes.* 30.2.

Eutropiusz twierdził, że Trebonian Gallus i jego syn nie dokonali niczego sławnego, a ich panowanie przeszło do historii dzięki zarazom, chorobom i epidemiom⁷³. Hieronim opowiadał, jak za rządów tego cesarza zaraza ogarnęła wiele prowincji na całym świecie, a zwłaszcza Aleksandrię i Egipt, jak pisał Dionizjusz. Świadectwem tego jest książka św. Cypriana *O śmiertelności*⁷⁴. Orozjusz nadał metafizyczny sens epidemii. Według niego była to zemsta za prześladowanie chrześcijaństwa przez Decjusza. Wszędzie tam, gdzie niszczone kościoły, szerzyła się epidemia; nie było prawie żadnej prowincji rzymskiej, miasta czy domu, który nie ucierpiał w jej wyniku. Imiona władców kojarzyły się jedynie z tą klęską⁷⁵. Podobnie opisywali wydarzenia autorzy bizantyjscy. Według Zosimosa epidemia była nie mniej groźna niż wojna, pojawiała się ona w miastach i wsiach, wyniszczając tych, którzy pozostali przy życiu⁷⁶. Autor *Excerpta Salmasiana* wspominał, że za rządów Treboniana Gallusa rozpoczęła się epidemia, która trwała przez 15 lat i która rozpowszechniła się z Etiopii na zachód⁷⁷. Podobne wiadomości przyniosły także kroniki Symeona⁷⁸, Kedrenosa⁷⁹ i Zonarasa⁸⁰. Właściwie tylko jedno z tych świadectw pozwala na dokładne wskazanie początku epidemii. Jeżeli Aureliusz Wiktor miał rację co do okoliczności śmierci Hostyliana (a nie jest to wcale pewne), to do wybuchu epidemii doszło już w lecie 251 roku. Oczywiście zaraza nie sprzyjała prowadzeniu wojny czy też przygotowaniom do niej. Państwo rzymskie zresztą nie raz się o tym przekonało. Za panowania Waleriana siły cesarskie zostały zdziesiątkowane przez zarazę⁸¹. W czasach Antoninów epidemia (prawdopodobnie ospy) dotknęła siły gromadzone w Akwilei. Hieronim odnotował spore straty wśród legionistów⁸². Wielu żołnierzy zmarło od chorób także w armii Aleksandra Sewera, która miała dokonać inwazji na Mezopotamię⁸³. Być może więc Rzymianie przygotowali się do wojny z Sassanidami, ale z powodu epidemii wycofano się z pomysłu ofensywy przeciw Persom lub odwleczono go w czasie.

Na końcu trzeba wspomnieć o jeszcze jednej możliwości. Tuż po II wojnie światowej Harold Mattingly uznał, że legendę ADVENTVS AVG należy rozumieć nie literalnie jako przybycie (*arrival*), lecz jako wstąpienie na tron (*accession*)⁸⁴. Hipoteza

⁷³ Eutr. 9.5.

⁷⁴ Jer., *Chron.*, s. 219a (Helm).

⁷⁵ Oros. 7.21.5—6.

⁷⁶ Zos. 1.26.2.

⁷⁷ C. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, vol. 4, fr. 151, s. 598.

⁷⁸ Sym. 78, s. 100—101.

⁷⁹ Ced., s. 452—453.

⁸⁰ Zon. 12.27.

⁸¹ Zos. 1.36.1.

⁸² K. Harper, *Los Rzymu...*, s. 119.

⁸³ Hdn. 6.6.

⁸⁴ H. Mattingly, *The Reigns of Trebonianus Gallus and Volusianus...*, s. 43.

jest bardzo ciekawa, ale chyba nie do końca przekonująca. W wielu mennicach nie emitowano bowiem monet z tym hasłem po wstąpieniu na tron kolejnego nowego władcy. Dotyczy to też atelier w Antiochii. Tak na przykład legenda ADVENTVS AVG pojawia się na antoninianach Filipa Araba emitowanych w Rzymie⁸⁵ i Antiochii⁸⁶. Nie emitowano jednak takich monet z przedstawieniem Filipa II, syna Filipa Araba⁸⁷, czy jego żony Otacylli Sewery. Za panowania Decjusza wybijano w Antiochii emisje z hasłem ADVENTVS AVG⁸⁸. Legendzie tej nie towarzyszyły przedstawienia samego cesarza, lecz jego małżonki (Herennii Etruscilli)⁸⁹ oraz synów: starszego Herenniusza Etruscusa⁹⁰ i młodszego Hostyliana⁹¹. Napis ADVENTVS AVG pojawiał się razem z przedstawieniami Decjusza, ale na antoninianach emitowanych w Mediolanie⁹² i aureusach w Rzymie⁹³. Brak jest omawianej legendy na monetach Emiliana.

Podsumowując, niestety nie wiemy dokładnie, kiedy emitowano monety zapowiadające przybycie Treboniana Gallusa na wschód. To przyczynia się do niemożności rozwiązania zagadki, czemu imperator zrezygnował z prowadzenia aktywnej polityki na wschodzie. Jeżeli emisje były bite w tym samym czasie, w którym sprowadzano dodatkowe posiłki do Syrii, to powinno to nastąpić przed klęską w bitwie pod Barballissos. Takie rozwiązanie wydaje się najbardziej racjonalne i logiczne. Najprawdopodobniej do ofensywy Szapura I przeciw Rzymowi doszło albo w 252, albo w 253 roku. W tej sytuacji przyczyny wycofania się Treboniana Gallusa z planów przybycia na wschód należy szukać w wydarzeniach, które miały miejsce przed bitwą pod Barballissos. Prawdopodobnie do konfliktu pomiędzy Gotami a cesarstwem doszło już po tej bitwie, wiosną lub latem w 253 roku. W tej sytuacji można założyć, że to nie gocka polityka imperatora stała za rezygnacją z udania się przez niego na wschód. Być może więc epidemia, czyli zaraza św. Cypriana, spowodowała, że cesarz postanowił nie wyruszać na wschód, aby przeprowadzić wojnę z Persami.

⁸⁵ RIC 4, 3, *Philip I*, nr 26.

⁸⁶ RIC 4, 3, *Philip I*, nr 81.

⁸⁷ Na jednej z emisji bitej w Rzymie emitowano monety z wizerunkiem Filipa I i legendą ADVENTVS AVGG (RIC, 4, 3, *Philip I*, nr 165).

⁸⁸ Jak zwracał uwagę Wiesław Kaczanowicz, emisje w Antiochii za panowania Decjusza przedstawiały inny program polityczny niż w pozostałych mennicach (W. Kaczanowicz, *Aspekty ideologiczne w rzymskim mennictwie lat 235–284 n.e.*, Katowice 1990, s. 52).

⁸⁹ RIC 4, 3, *Trajan Decius*, nr 62.

⁹⁰ RIC 4, 3, *Trajan Decius*, nr 156.

⁹¹ RIC 4, 3, *Trajan Decius*, nr 193.

⁹² RIC 4, 3, *Trajan Decius*, nr 34.

⁹³ RIC 4, 3, *Trajan Decius*, nr 1.

Bibliografia

- Alföldi A., *Studien zur Geschichte der Weltkrise des 3. Jahrhunderts nach Christus*, Darmstadt 1967.
- Balty J.-Ch., *Apamée (1986): nouvelles données sur l'armée romaine d'Orient et les raids sassanides du milieu du IIIe siècle*, „Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres” 1987, t. 131, s. 213—242.
- Birley A.R., *Decius reconsidered*, w: *Les empereurs illyriens: Actes du colloque de Strasbourg (11—13 octobre 1990) organisé par le Centre de Recherche sur l'Europe centrale et sud-orientale*, dir. E. Frézouls, H. Jouffroy, Strasbourg 1998, s. 57—80.
- de Blois L., *Odaenathus and the Roman-Persian War of 252—264 A.D.*, „*Talanta*” 1975, vol. 6, s. 7—23.
- de Blois L., *Rome and Persia in the Middle of the Third Century AD (230—266)*, w: *Rome and the Worlds Beyond Its Frontiers*, eds. D. Slootjes, M. Peachin, Leiden—Boston 2016, s. 33—44.
- de Blois L., *Invasions, Deportations, and Repopulation, Mobility and Migration in Thrace, Moesia Inferior, and Dacia in the Third Quarter of the Third Century AD*, w: *The Impact of Mobility and Migration in the Roman Empire, Proceedings of the Twelfth Workshop of the International Network Impact of Empire (Rome, June 17—19, 2015)*, eds. E. Lo Cascio, L.E. Tacoma, Leiden—Boston 2017, s. 42—54.
- de Blois L., *Image and Reality of Roman Imperial Power in the Third Century AD*, London—New York 2019.
- Boteva D., *On the Chronology of the Gothic Invasions under Philipppus and Decius (AD 248—251)*, „*Archaeologia Bulgarica*” 2001, vol. 5, s. 37—44.
- Bursche A., *The Battle of Atritus, the Imperial Treasury and Aurei in Barbaricum*, „*The Numismatic Chronicle*” 2013, vol. 173, s. 151—170.
- Carson R.A.G., *Coins of the Roman Empire*, London—New York 1990.
- Chaumont M.-L., *L'Arménie entre Rome et l'Iran I. De l'avènement d'Auguste à l'avènement de Dioclétien*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, T. 2, Bd. 9: *Politische Geschichte. Provinzen und Randvölker. Mesopotamien, Armenien, Iran, Südarabien, Rom und der Ferne*, Hrsg. H. Temporini, Berlin—New York 1976, s. 71—194.
- Christol M., *A propos de la politique extérieure de Trébonien Galle*, „*Revue numismatique*” 1980, t. 22, s. 63—74.
- Dignas B., Winter E., *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, Cambridge 2007.
- Drinkwater J.F., *Maximinus to Diocletian and the Crisis*, w: *The Cambridge Ancient History: The Crisis of Empire, A.D. 193—337*, vol. 12, eds. A.K. Bowman, P. Garnsey, Av. Cameron, Cambridge 2005, s. 28—67.
- Esslin W., *Zu den Kriegen des Sassaniden Schapur I*, München 1949.
- Gilliam J.F., *Trebonianus Gallus and the Decii: III et I COS*, w: *Studi in onore di Aristide Calderini e Roberto Paribeni*, vol. 1, Milano 1956, s. 305—311.
- Grozdanova L., *Trebonianus Gallus and Volusianus (AD 251—253), Ruling the Empire in between the West and the East*, „*Ancient West and East*” 2014, vol. 13, s. 117—137.
- Halfmann H., *Itinera principum Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Stuttgart 1986.
- Harper K., *Pandemics and Passages to Late Antiquity Rethinking the Plague of c. 249—270 Described by Cyprian*, „*Journal of Roman Archaeology*” 2015, vol. 28, s. 223—260.
- Harper K., *Los Rzymu. Klimat, choroby i koniec imperium*, przeł. G. Smółka, Oświęcim 2021.

- Hartmann U., *Das Palmyrenische Teilreich*, Stuttgart 2001.
- Henning W.B., *The Great Inscription of Šāpūr I*, „Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London” 1939, vol. 9, s. 823—849.
- Hill G.F., *Catalogue of the Greek Coins of Lycaonia Isauria and Cilicia*, London 1900.
- Huttner U., *Von Maximinus Thrax bis Aemilianus*, w: *Die Zeit der Soldatenkaiser. Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235—284)*, Bd. 1, Hrsg. K.-P. Johne, Berlin 2008, s. 161—221.
- Kaczanowicz W., *Aspekty ideologiczne w rzymskim mennictwie lat 235—284 n.e.*, Katowice 1990.
- Kettenhofen E., *Die römisch-persischen Kriege des 3. Jahrhunderts n. Chr. nach der Inschrift Sahrpuhrs I an der Ka'be-ye Zartošt (SKZ)*, Wiesbaden 1982.
- Kienast D., Eck W., Heil M., *Römische Kaisertabelle Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt 2017.
- Klose Ch., *A Farewell to Methods? Imperial 'adventus-scenes' and Interpretations of Roman Historical Reliefs*, w: *Fresh Perspectives on Graeco-Roman Visual Culture. Proceedings of an International Conference at Humboldt-Universität, Berlin, 2nd—3rd September 2013*, Hrsg. Ch. Klose, L.C. Bossert, W. Leveritt, Berlin 2015, s. 99—116.
- Kluczek A., *Wybrane zagadnienia z polityki dynastycznej w Cesarstwie Rzymskim w latach 244—253*, w: *Rzym antyczny: polityka i pieniądź*, t. 2, red. A. Kunisz, Katowice 1995, s. 138—159.
- Kolendo J., *Novae During the Goth Raid of AD 250/1 (Iordanes, Getica 101—103)*, w: *Novae. Legionary Fortress and Late Antique Town*, vol. 1: *A Companion to the Study of Novae*, eds. T. Derda, P. Dyczek, J. Kolendo, Warsaw 2008, s. 117—131.
- Kosiński R., *Państwo Sassanidów od 224 roku do końca V wieku i jego relacje z cesarstwem*, w: *Świat rzymski w IV wieku*, red. P. Filipczak, R. Kosiński, Kraków 2015, s. 177—204.
- Kulikowski M., *Wojny Rzymu z Gotami od III wieku do Alaryka*, Oświęcim 2015.
- Loriot X., *Latelier d'Alexandrie sous Trébonien Galle: à propos du P. OXY. 3611*, „Revue numismatique” 1997, t. 152, s. 53—59.
- MacCormack S., *Art and Ceremony in Late Antiquity*, Berkeley—Los Angeles—London 1981.
- Mattingly H., *The Reigns of Trebonianus Gallus and Volusianus*, „The Numismatic Chronicle” 1946, vol. 6, s. 36—46.
- Mattingly H., Sydenham E., Sutherland C.H.V., *The Roman Imperial Coinage*, vol. 4, part 3, London 1949.
- Metcalf W.E., *The Antioch Hoard of Antoniniani and the Eastern Coinage of Trebonianus Gallus and Volusian*, „Museum Notes” [American Numismatic Society] 1977, vol. 22, s. 36—46.
- Millar F., *The Roman Near East, 31 B.C.—A.D. 337*, Cambridge, MA 1993.
- Mosig-Walburg K., *Römer und Perser vom 3. Jahrhundert bis zum Jahr 363 n. Chr.*, Gutenberg 2009.
- Olbrycht M.J., *Iran starożytny*, w: *Historia Iranu*, red. A. Krasnowolska, Wrocław 2010, s. 26—285.
- Olmstead A.T., *The Mid-Third Century of the Christian Era*, „Classical Philology” 1942, vol. 37, s. 241—262, 398—420.
- Paschoud F., *Zosime, Histoire Nouvelle*, t. 1, livres 1—2, Paris 2003.
- Peachin M., *Roman Imperial Titulature and Chronology, AD 235—284*, Amsterdam 1990.
- Potter D.S., *Prophecy and History in the Crisis of the Roman Empire*, Oxford 1990.
- Préaux C., *Trébonien Galle et Hostilianus*, „Aegyptus” 1953, vol. 32, s. 152—157.
- Rathbone D.W., *The Dates of the Recognition in Egypt of the Emperors from Caracalla to Diocletianus*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1986, Bd. 62, s. 101—131.
- Salisbury F.S., Mattingly H., *The Reign of Trajan Decius*, „The Journal of Roman Studies” 1924, vol. 14, s. 1—23.

- Sotgiu G., *Treboniano Gallo Ostiliano Volusiano Emiliano (1960—1971)*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, T. 2, Bd. 2, Hrsg. H. Temporini, W. Haase, Berlin—New York 1975, s. 798—802.
- Southern P., *The Roman Empire from Severus to Constantine*, London—New York 2001.
- Sprengling M., *Third Century Iran, Sapor and Kartir*, Chicago 1953.
- Suski R., *Galeriusz. Cesarz, wódz i prześladowca*, Kraków 2016.
- Syvänne I., Maksymiuk K., *The Military History of the Third Century Iran*, Siedlce 2018.
- Toumanoff C., *The Third-Century Armenian Arsacids. A Chronological and Genealogical Commentary*, „Revue des études arméniennes” 1969, t. 6, s. 233—281.
- Traina G., *L’Armenia nell III secolo: note di lettura*, „Electrum” 2003, vol. 7, s. 131—143.
- Wolfram H., *Historia Gotów*, Warszawa—Gdańsk 2003.
- Wolski J., *Rola wojen dwufrontowych w upadku cesarstwa zachodniorzymskiego*, w: *1500-lecie upadku cesarstwa zachodniorzymskiego*, red. E. Konik, Wrocław 1979, s. 15—19.
- Wójcikowski R.S., *Kawaleria perska w okresie wczesnosasanidzkim. Aspekty społeczne i militarne*, t. 1, Oświęcim 2014.

Robert Suski

Trebonianus Gallus and the issues bearing the ADVENTVS AVG legend Why the emperor did not go to the East?

Summary

During the reign of Trebonianus Gallus the mint in Antioch issued coins with the legend ADVENTVS AVG. This announced the arrival of the emperor to the Roman East. Indeed, the war with Persia was approaching and the Roman forces were dispatched to the East. Notwithstanding this fact, the emperor did not come to Syria. In this article, I ponder the reasons for the emperor’s resignation from this eastward expedition.

Key words: Trebonianus Gallus, Persia, Goths, plague of Cyprian